

Ana Akım İktisadın Gölgesi: Etik Sorun

The Shadow Of Main Stream Economics: Ethical Issue

Bahar Araz
Başkent Üniversitesi

Özet

Bu çalışmada, modern ekonominin ele almadığı ya da fayda fonksiyonu ile bireysel düzlemde bireyin kendi çıkarını gözetten davranış temelinde, faydacı felsefeye dayandırdığı etik anlayış ve bu çerçevede rasyonel birey kavramı sorgulanmaktadır. İktisadın yöntemindeki sorunsal onun etik anlayışına da yansımaktadır. Bu çalışmanın amacı, iktisadın içine etiği yerleştirmek ve bunu sosyal ontoloji temelinde yapmaya çalışmaktır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, etik teoriler ve ana akım iktisadın dayandığı faydacı felsefe, ikinci bölümde sosyal ontoloji konusundaki gelişmeler ve neden iktisadın sosyal ontolojiyi ele alması gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmanın son bölümünde, etik ve sosyal ontoloji arasındaki ilişki, Tony Lawson'ın ilişkisel sosyal ontolojisi (relational social ontology) çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik teori, sosyal ontoloji, eleştirel gerçeklik, ilişkisel sosyal ontoloji

Abstract

In this study, the concept of rational agent, in which the modern economy does not address or based on utilitarian philosophy on the basis of the individual's self-interest in the function of utility function, and in this context, the concept of rational agent will be questioned. The problematic in the method of economics is also reflected in its ethics. The purpose of this study is to place ethics in economics and try to do this on the basis of social ontology. The study consist of three parts: In the first part, ethical theories and utilitarian philosophy on which mainstream economics are based are questioned; in the second part examines developments on social ontology and also why economics should address social ontology. In the third part of the study, the relationship between ethics and social ontology are examined within the framework of Tony Lawson's relational social ontology.

Keywords: Ethical Theory, Social Ontology, Critical Realism, Relational Social Ontology

Son yıllarda sosyal bilimlerin özellikle ekonominin içinde bulunduğu kriz, sosyal teorilerin daha fazla sorgulanmasına ve özellikle sosyal ontolojiye olan ilginin artmasına yol açmıştır. Sosyal ontoloji, sosyal varlıkların doğasını çalışan felsefenin bir dalıdır ve sosyal bilimler için bir temel niteliğindedir (Lawson, 2013). Lawson'ın (1997 ve 2003) yaptığı çalışmalar ekonominin yöntemine ilişkin tartışmaları başka bir yöne taşır. Bu çalışmanın ana konusu, ekonominin içinde bulunduğu bunalım ve bunun etiğe olan yansımalarının incelenmesidir. Böylece çalışmanın yönteminin, Lawson'ın ekonominin yöntemine ilişkin olarak ortaya koyduğu eleştiriye dayandırılması amaçlanmaktadır. Lawson'ın eleştirisini temeli, ana akım iktisadın tümdengelimci¹ matematiksel yöntemi ele alması ve bu yöntemin toplumsal ilişkilerin doğasını açığa çıkarmadaki başarısızlığına dayanmaktadır (Fleetwood, 2002; Lawson, 1997; Latsis ve Repasis, 2014). Lawson ve diğer eleştirel gerçeklik² üzerine çalışan iktisatçılar, ana akım iktisadın yöntem olarak benimsediği tümdengelimci yöntemin kapalı sistem varsayımına dayandığını ve bu varsayımın sosyal gerçeklikten kopuk bir düzenleme yarattığını belirtirler. (Lawson, 1997, 2003, 2012; Pratten, 2004; Martins, 2014). Bu anlamda, Tony Lawson, ekonominin sosyal ontolojiyi merkezine alması gerekliliğini belirterek yeni bir akımın başlamasına öncülük etmiştir.

Ekonomide matematik modellerin yaygın olarak kullanılmaya başlanması, 1870'ler marjinal devrim olarak adlandırılan döneme denk gelmektedir. Bu dönem ve sonrasında 1980'lerde Chicago okulunun ekonomi literatüründe baskınlığının artmasıyla birlikte, matematik artık bir araç olmaktan ziyade ekonominin dili haline getirilmiştir. Marjinal devrimin önde gelen iktisatçıları, Stanley Jevons, Leon Walras ve Alfred Marshall'in teorilerinde yoğun biçimde matematik modellerin kullanımına yer verdiklerini biliyoruz. Bununla birlikte, özellikle, Marshall (1890 (1997)) 'Principles of Economics' adlı ünlü çalışmasında, grafik ve matematiksel formülleri kitabının ekler bölümüne koyarak, aynı zamanda iyi matematik teorinin iyi ekonomi olamayabileceği uyarısını da yapar. O'na göre, ekonomik koşulların sosyal gerçekliğin diğer yönleri ile birlikte ele alınması gerekir (Marshall, 1925: 427). Ekonominin içinde bulunduğu sorunun temeli, pozitivizmin 20.yy. ilk yarısında yükselmeye başlamasıyla başlar. Pozitivizmin etkisiyle birlikte, matematik kullanımının ekonomide tek bir dil olarak kabul edilmesi ve bunu tartışmanın anlamsızlığı, bilimsel olana karşı çıkmak biçiminde bir algının yaratılmasıdır.

¹Pozitivizmin nedenselliği Hume'cu nedenselliğe dayanmaktadır. Hume'un nedensellik ilişkisi olaylar arasında değişmeyen bağlantılara dayanır. Kısaca, "X olayı meydana geldiği her zaman Y olayı meydana gelir" (*whenever X event and then Y event*). Bu durum, aynı nedenlerin aynı etkileri doğurması anlamındadır. Böyle bir ilişki, ancak sistemin kapalı sistem olması ile mümkün olabilir. Bu tür nedensel yasalar, ancak doğa bilimcilerin laboratuvar ortamında yarattıkları düzenlemeler ile ortaya çıkar. Çünkü, orada kapalı bir sistem söz konusudur. Hume'cu nedensellikte, nedensel yasalar her zaman ampirik düzenliliklere, ampirik düzenlilikler olaylara olaylar da duyu deneylerine indirgenir anlamındadır. Özetle, olaylar arasında sabit bağlantılar söz konusudur (Bhaskar, 1989:15). Oysa ki, ekonomi sosyal gerçekliğin bir parçasıdır ve açık bir sistem geçerlidir. Bu demektir ki, olaylar arasında sabit bağlantılar yoktur. Bireylerin kendi aralarında ve toplumla birey arasında ilişkisellik söz konusudur. Elder-Vass, 2010; Lawson, 1997, 2005).

²Eleştirel Gerçeklik (*Critical Realism*), Roy Bhaskar'ın çalışmalarına dayanır. Bhaskar, 'nedensel güç teorisi' (*causal power theory*) ile alternatif bir nedensellik anlayışı ortaya koyar. Eleştirel Gerçeklikte, nedensel güç teorisi, oluşan özellikler (emergent properties) anlamındadır ve sosyal alan, doğal alandan farklı olarak, ilişkiselliğe dayanır. "İnsanlar toplumu yaratmazlar... o önceden onlar için vardır. Onların eylemleri için bu gereklidir. Toplum, insanların onu yeniden ürettiği ve dönüştürdüğü yapıların, eylemlerin ve geleneklerin bir birleşimi olarak ele alınmalıdır" (Bhaskar, 1998: 36).

Böyle bir algının yaratılması ve bunun yaygın olarak kabulü, ekonominin bilimsel disiplinin bir parçası olma isteğinden kaynaklanmaktadır³ (Martins, 2014). Ancak, matematik bir teorinin açıklanmasıdır ve teorileri açıklamak için de çok iyi bir dil olduğu söylenebilir. Ancak, bu durum sosyal gerçeklik için geçerli olamayabilir. Böylece, sosyo-ekonomik gerçeklikte doğa bilimlerinin deneysel ortamını yaratmak ve kesin düzenlemeleri oluşturmak mümkün değildir. Oysa ki, tümdengelimci matematiksel yöntem kapalı bir sistem içinde -deney ortamında- belirli düzenlemeleri önceden varsayar. Kısaca, ampirik gerçeklik, gerçekliği, kapalı sistemlerden değişmeyen bağlantılardan oluştuğunu varsaymaktadır. Ancak, açık sistemlerde, kapalı sistemlerden farklı olarak, sabit değişmeyen bağlantılardan bahsetmek pek mümkün olmayabilir. Bu çerçevede, X olayın her zaman Y gibi olaylar dizisi tarafından izlenmesi her zaman meydana gelmez (Bhaskar, 1975). Açık sistemler, gerçekliğin çok katmanlı yapıya sahip olduğu, hiçbir katmanın birbirine indirgenemediği durumlarda söz konusu olmaktadır. Gerçeklik yapılandırılmıştır (Structured) ve sosyal gerçeklik çoklu ontolojik düzeyden meydana gelir. Aynı zamanda, bu farklı ontolojik düzeyler nedensel ve ontolojik olarak birbirlerine indirgenemezler. Böylece, Lawson'ın belirttiği gibi, gerçeklik üç katmana ayrılmıştır. Ampirik (empirical) yani duyu deneylerinin söz konusu olduğu gözlemlenebilen, ampirik alana ek olarak ilişkilerin durumları ve gerçek olayları içeren fiili (actual) alan ve son olarak gerçek olaylara ve ampirik olana ek olarak eğilimleri, mekanizmaları ve yapıları kapsayan gerçek (real) alan, gerçekliğin katmanlarını oluşturmaktadır. Kısaca, Lawson'ın ifade ettiği gibi "Gerçeklik ilişkilerin durumlarına ve fiili (actual) olaylara indirgenemez. Gerçeklik sadece açık değil aynı zamanda katmanlıdır" (Lawson, 1997:62).

Humecu nedensellik ortaya koyduğu diğer bir anlayış, epistemolojiye indirgemenin varlığıdır. Bu demektir ki, ampirik gerçekliğin ontolojik nitelikteki önermelerinin her zaman epistemolojik önermelere indirgenebileceğini varsaymaktır. Böylece, Humecu nedensellik varlık dünyası ve onun bilgisi arasında bir ayrım yapmayan indirgemeci yaklaşımı da benimser. Bu durum, Bhaskar'ın (1975: 16) belirttiği gibi epistemic yanılıdır (epistemic fallacy). Gerçekliğin, kapalı bir gerçeklik olarak varsayıldığı her durumda bu yanılı ve indirgemenin meydana gelmesi kaçınılmazdır. Ana akım iktisatçıların, Humecu nedenselliğe dayalı kapalı sistem varsayımı ile hareket etmesi ve epistemic yanılıya sahip olması ekonominin toplumsal gerçeklikten kopuşunu en açık biçimde ortaya koymaktadır (Lawson, 1997; Martins, 2014).

Ana akım iktisat özelinde ekonominin içinde bulunduğu sorunlar birçok kaynaktan ortaya çıkmakla birlikte, özellikle ana akım iktisadın insan davranışları ile ilişkili gerçekçi olmayan varsayımları en temel eleştiri konusudur⁴. Ana akım iktisadın bireyi, akılcı bir bireydir ve davranışlarını bu akılcı olma hali belirler. Bunun en açık hali, kendi çıkarlarını takip etme durumudur. Akılcı birey varsayımı ana akım iktisadın atomistik ontolojiye dayandığının göstergesidir. Atomistik ontoloji varsayımı açık bir şekilde, ana akım iktisatta bireylerin bireylerle ve bireylerin çevre ile herhangi bir etkileşimin olmadığını gösterir (Lawson, 2005). Bu bağlamda, ana akım iktisat Humecu nedensellik temelinde, dünyanın birbirinden ayrı, atomistik olaylar arasındaki

değişmeyen bağlantılarla kurulu olduğu varsayımı ile belirli tipte bir insan anlayışını, rasyonel birey olarak isimlendirilen bireyi ortaya çıkarır. Bu birey, yalnızca verili olgular ve aralarında değişmeyen bağlantıları kaydeden pasif alıcılar olarak var olmaktadır (Bhaskar, 1975; Lawson, 1997). Her bir ekonomik ajan rasyonel ekonomik ajandır. Ana akım iktisatta toplam davranış izolasyon içinde olan temsili bireyin yani akılcı bireyin davranışı olarak anlaşılır⁵. Böylece ana akım iktisatta toplum, sadece kendi çıkarını takip eden pasif bireylerden oluşur ve bu bireye indirgenir. Bu anlayış, toplum bilimleri açısından yöntem bilimsel bireycilik (methodological individualism) anlayışıdır. Bu indirgemeci görüş bir taraftan da, Herbert Spencer'in toplum hakkındaki açıklamalarına dayanır. Spencer toplumu bireylerin toplamı olarak görür⁶. Eğer toplum bireylerin toplamından başka bir şey değilse, toplumsal değişimin veya dönüşümün ortaya çıkması mümkün değildir⁷. Oysa ki, asıl mesele, toplumsal alanın açık bir sistem olması ve içsel ilişkilerin (internal relations) varlığıdır. Yani sistemin parçaları bütünden izole edilmiş biçimde var olamazlar.

Ana akım iktisadın atomistik ontolojiyi temelinde bir yaklaşımı benimsemesi, bu çalışmanın konusunu oluşturan etik konusunun neden iktisat içerisinde yeterince ilgi görmediğini anlamak açısından önemlidir. Ana akım iktisadın faydacı felsefeye dayanan etik anlayışı akılcı birey ve onun davranışlarını belirleyen kendi çıkarını takip etme haline oldukça uymaktadır. Milton Friedman 'The Methodology of Positive Economics' (1953) adlı ünlü makalesinde ekonominin etik pozisyonundan bağımsız bir şekilde konumlanması gerektiğini şu sözleri ile ifade eder "Pozitif ekonomi prensipte herhangi bir etik pozisyonundan veya normatif yargıdan bağımsızdır. [...] onun görevi, şartlardaki herhangi bir değişikliğin sonuçları hakkında doğru tahminler yapmak için kullanılacak bir genelleme sistemi sağlamaktır" (Friedman, 1953: 4). Oysa ki, neoklasik iktisadın önde gelen temsilcilerinden Alfred Marshall Principles of Economics adlı çalışmasının önsözünde etik konusunun iktisatçıların ele almak zorunda oldukları bir konu olduğunu belirtir. "...etikten yoksun ve kendi çıkarını takip eden bencil ve mekanik ekonomik adam davranışlarını ele alan soyut bir bilim inşa etme teşebbüsleri, başarılı olamaz". Marshall'dan yaklaşık yüz yıl sonra Amartya Sen (1987: 2-3) aynı konuya On Ethics and Economics (1987) çalışmasında değinerek ekonominin iki farklı kökeni olduğunu ifade eder. Ona göre, "ekonomi oldukça farklı iki kökene sahiptir,....kökenlerden biri etik ile ilgili, diğeri ise mühendislik olarak isimlendirilebileceğimiz yönüdür". Friedman (1953) ve ana akım iktisadın diğer önemli temsilcileri, Samuelson gibi, ekonomiyi sadece mühendisliğe indirgeyerek,

⁵Ana akım iktisadın kullandığı soyutlama yöntemi (isolation) gerçekliğin bir parçasına odaklanma ve gerçekliğin diğer parçalarını dışarıda bırakma yöntemidir. Bu yöntem odaklandığımız parçayı bütünün diğer parçalarından ayrı ve diğerleri ile ilişkisi olmadığını varsayma yöntemidir. Oysa ki, diğer bir soyutlama yöntemi (abstraction) gerçekliğin veri bir yönüne odaklanırken diğer parçalarla ilişkiselliğinin olmadığını varsayma yöntemidir. Çünkü o parçayla içsel ilişki (internally related) içinde olan diğer parçalar vardır. İzolasyon yoluyla soyutlama doğal bilimlere için uygun olmakla birlikte, içsel ilişkilerin varlığı nedeniyle sosyal bilimlere için uygun bir yöntem değildir. Sosyal bilimlerin soyutlama yöntemi bu ilişkiselliği ele alan soyutlama olmalıdır. Burada, gerçekliğin diğer parçalarından soyutlanmaksızın gerçeklikle ilişkili olma yöntemi uygulanmalıdır. Bu Marx'ın da analizlerinde tercih etmiş olduğu soyutlama (abstraction) yöntemidir (Lawson, 1997, 2003; Martins, 2014).

⁶".....söylenilebilir ki, bir toplum bireylerin toplamının kolektif ismidir..." (Spencer,1897:465)

⁷"Bütün parçaların toplamından daha fazladır" Keynes'in de atomistik ontolojiden farklı olarak ilişkisel ontolojiyi varsaydığı ve analizlerini bu ilişkiselliğin önemini belirterek yaptığı bilinmektedir. (Keynes 1921 (1973).

³Complex Uyarlanabilir Sistem (Complex Adaptive System) yaklaşımının önemli temsilcilerinden Brian Arthur ekonomi biliminin fizik kadar zor olduğunu belirtir. O'na göre "....ekonomi bir bilimdir" (Arthur, 2005:26)

⁴Milton Friedman (1953) makalesinde ekonomik modellerin uydurma varsayımlar kullanması gerektiğini söyler.

ekonominin kökenlerinden birini yok sayarak sadece teknik yönü ile ilgilenmişlerdir. Bununla birlikte, Putnam (2002) ve Sen (1987) ekonominin etik ile ilişkili geleneğe (ethics-related tradition) daha yakın olması gerekliliği üzerinde dururlar (Martins, 2014: 333).

Etik ile ekonomi arasındaki mesafenin artması modern ekonominin gittikçe sığlaşmasına neden olmaktadır (Sen, 1987). Bu süreçte, etik ve ekonomi arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda, en azından Aristoteles'in etik üzerine çalışmalarına geri dönmek, ekonomi bilimini zenginleştirmek ve ana akım iktisatçıların ekonomiyi teknik bir bilim olarak ele alan ve sosyal bilim olma özelliğini yok varsayan görüşlerinden uzaklaştırmak adına önemli bir başlangıç noktası olacaktır.

Sen (1987, 1997, 2002) çalışmalarında, etik ve ekonomi arasındaki ilişkinin iki temel bağlantısı olduğunu belirtir. Bunlardan ilki birey (human agency) ve onun davranışıyla ilişkili olan "Etik-ilişkili motivasyon görüşü" (ethics-related view of motivation), diğeri ise sosyal refaha göndermede bulunan "etik-ilişkili sosyal kazanım" (ethics-related view of social achievement) görüşüdür. Etik ve ekonomi arasında var olan bağlantının birey ve davranışlarını ele alan "etik-ilişkili motivasyon" görüşü temelde, Socrates'in sorduğu "birey nasıl yaşmalıdır?" Sorusuna aranan yanıt ile ilişkili iken; sosyal refah temelindeki etik-ilişkili sosyal kazanım Aristoteles'in Nicomachean Ethics çalışmasında mutluluk veya iyi toplum olarak ifade ettiği Eudaimonia kavramı ile ilişkilidir (Aristoteles, (1911) 1998; Martins, 2014; Lawson, 2015a). Bu iki kavram birbirleriyle yakın ilişki içinde olup, Aristoteles'in erdem etiği ile birlikte ele alındığında, aslında bireyin nasıl yaşaması gerekliliği sosyal refaha ulaşmanın amacı olmaktadır.

Amartya Sen'in ekonominin içine etik konusunu getirme çabaları, Sen'in mikro ekonominin temelini oluşturan rasyonel birey davranışı eleştirisine dayanır. Fayda fonksiyonunun kullanımı ile sürekli olarak kendi fayda seviyesini artırmaya çalışan bireylerin varlığına dayanan, modern ekonominin atomistic birey ontolojisi yukarıda da belirtildiği gibi ekonomiyi etikten uzaklaştıran bir yaklaşımı benimsemekle mümkün olmaktadır. Bu durum, faydacı felsefenin dayandığı argümanlarla desteklenmektedir⁸. Ana akım iktisadın, Adam Smith⁹ ve Immanuel Kant gibi, ahlak felsefesinin önde gelen temsilcilerinin ahlaki motivasyonların birey davranışlarında ne kadar etkili olduğunu belirten görüşlerinin tamamen dışında bir ekonomi kurgusu yaratmaları ve bu kurgunun yanlışlığı, bu çalışmanın ana temalarından biridir.

Bu çerçeve içerisinde, çalışmanın ilk bölümünde faydacı felsefeden başlayarak, Aristoteles'in erdem ve karaktere vurgu yapan etik anlayışına ve eylemin kendisine vurgu yapan (deontolojik) etik teorilerine bir yolculuk yapılmaktadır. Bu bölümde, ana akım iktisadın neden faydacı felsefeye dayanan etik anlayışı temel aldığı ortaya konulmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, sosyal ontoloji konusunda iki düşünce okulunun görüşleri değerlendirilmekte ve son bölümde, atomistic ontoloji yerine sosyal gerçekliğinin doğasını ortaya koyan ve John Searle'un "toplumsal gerçekliğin ontolojisi" (Searle, 1998:143) olarak tanımladığı sosyal ontoloji ve etik arasındaki ilişki, Tony Lawson'in ilişkisel sosyal ontolojisine (relational social ontology) dayanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

⁸Neoklasik refah ekonomisi gene aynı varsayım ile birlikte, bireysel faydaların toplamına dayanır (Sen,1997).

⁹Adam Smith 1759 yılında yayınlamış olduğu ilk kitabı *The theory of Moral Sentiments*'in 8. Bölümünde bencil ve egoist birey davranışını kınayarak ahlaki normların bencil iç güdüleri (selfish instincts) sınırlandıracağını ve insanların sosyal yaratıklar olduğunu belirtir.

Etik Teoriler

Etik terimi genel olarak ahlak tartışmalarına daha teorik bir bakış açısı getirmektedir. Kısaca, ahlak felsefesi olarak tanımlayabileceğimiz etik kavramı aslında ahlak hakkında felsefi düşünme olarak tanımlanabilir. G.E Moore'un 1903 yılında yayımlanan *Principia Ethica* kitabında, etik meselesinin; normatif etik ve meta-etik şeklinde iki farklı başlık altında ele alınması gerekliliğini belirtir ve Moore'un yaptığı bu ayrım, etik konusunda daha sonra yapılan çalışmaların da temelini oluşturmaktadır. Normatif etik, ahlaki sorumluluk altında, hangi eylemlerin doğru, iyi ve zorunluluğu hakkında bir kurallar bütünü ortaya koyar. Böylece, tutarlı ve sistemli bir ahlak teorisi geliştirmek adına yapılan felsefi bir etkinlik normatif etik olarak tanımlanır. Kısaca, normatif etik, genel ahlak ilkeleri ortaya koymaktır. Meta-etik ise etik söylemin doğası ile ilgilenir. Bu anlamda, meta-etik ontolojik bir incelemenin konusu olup etik söylemin doğasını ele almak anlamındadır. Normatif etikte davranışlarımızın etik olarak doğruluğu ve yanlışlığı hakkında bilgilere ulaşmak mümkünken, meta-etik; değerler ve değer yargıları hakkında sorular sorup cevap bulma ile ilgilenir. Özetle, meta-etik, ahlaki dili nasıl anlamamız gerekliliği ve ahlaki niteliklerin ontolojik durumunun ne olduğu sorunsalı ile ilgilenir (McCloskey, 1969: 1-3). Etik teorilerin genel kabul gören ayrımı çerçevesinde, etik konusu, eylemin kendisini, eylemin sonuçlarını ve öznenin karakterini ele alacak şekilde ayrıştırılır. (Martins, 2014; Nussbaum, 2002).

Bir eylemin kendi başına iyi ya da kötü olarak değerlendirilemeyeceği ancak eylemin sonuçlarının esas olduğu sonuçsalcılık (consequentialism), ana akım iktisadın temel aldığı faydacı felsefenin dayandığı etik anlayışı temsil etmektedir. Bu teorilerin en önemli temsilcileri John Stuart Mill (1806-1873) ve Jeremy Bentham'dir (1748-1832). Faydacılık (utilitarianism) felsefesinin¹⁰ yönteminin temeli, eylemin tamamlanması gerekliliği üzerine kuruludur. Yani, hiçbir eylem sonuçlarından ayrı bir biçimde ele alınamaz. Eylemi belirleyen sonunda ortaya çıkan doğru ve yanlıştır. Bu felsefenin en önemli dayanak noktası, iyiliğin, hazzın veya mutluluğun ölçülebilir bir şey olduğunu varsaymasıdır. Sen (1989) çalışmasında, ana akım iktisadın fayda fonksiyonunu, iyilik, haz ve, mutluluğun (well-being) bir göstergesi olarak ele alınmasını eleştirir ve faydacılığın öznel bir ölçüme dayandığını belirterek bunun yanlışlığını ortaya koyar. Ana akım iktisadın bireyi, bir fayda optimizasyoncusu gibi ele alması, bireyin kendi çıkarını düşünen bir birey olmasının altında yatan en önemli kriterdir. Bentham'in (1780) yılında yayımlanan kitabı 'An Introduction to the Principles of Morals and Legislation' ana akım iktisadın dayandığı faydacı felsefenin ana hatlarını belirtmesi açısından önemli bir çalışmadır. Bentham bu çalışmasında, insanın bütün eylemlerini ve motivasyonunu fayda ile açıklayarak bunun da ölçülebilir bir şey olduğunu belirtir ve insanın tek motivasyonunun faydasını en çoklaştırmak olduğunu ifade eder. Bu aynı zamanda, toplumsal kuramının da temelini oluşturur. Toplumun mutluluğu tek tek bireylerin mutluluklarının toplamından oluşmaktadır.

¹⁰Hume'un akla değil, duygulara dayandığı yani haz ve acı üzerinden temellendirdiği ahlak anlayışı da ana akım iktisadın etik görüşü olan faydacılığı etkilemiştir.

Bütün değerlerin fayda üzerine kurulu olduğunu belirterek, faydanın olmadığı yerde hiçbir değer var olamayacağını söyler. Böylece, örtük bir biçimde kullanım değerinin de mübadele değerinin temeli olduğunu gösterir (Bentham, 1780 (1988)). Bununla birlikte, faydacı felsefenin önemli temsilcilerinden biri olan Henry Sidgwick (1874) faydacı felsefesinin etik anlayışına farklı bir perspektiften yaklaşarak, bir şekilde sadece bireylerin faydalarını en çoklaştırmaları değil, toplumun da genel mutluluk seviyesinin yükseltilmesi gerekliliğini vurgular (Martins, 2014: 334).

Etik teorilerin, ‘sonuçların iyiliği’ (goodness of outcomes) üzerine kurulu ahlak anlayışından, yani ahlaki değer sonuçlarda var olduğunu ileri süren ahlak anlayışı, yöntemin doğruluğunu (rightness of procedures) ele alan ve ahlakın eylemlerimizden kaynaklandığını ileri süren deontolojik yaklaşımlara doğru evrilmesi, farklı bir etik anlayışın etik teoriler içinde yer bulmasını sağlar. Bu yaklaşımın temeli, ahlaki olanın sonuçlardan bağımsız var olacağı anlayışına dayanmasıdır.

Eylemin kendisini ele alan etik kuramın (deontolojik) en önemli temsilcisi Kant’tır ve onun ‘kategorik Ahlak’ (Categorical imperative) anlayışı deontoloji etik kuramlar arasında en önemlisi sayılmaktadır. Burada ahlaki prensipler bir kez elde edinildiğinde, evrensel bir kural haline gelir ve bu prensipler her bir birey tarafından takip edilmek zorundadır¹¹ (Martins, 2014). Deontolojik teoriler, eylemin kendisinin süreçsellik içinde doğru ya da yanlış olduğunu belirtirler. Örneğin: doğruyu söylemek, verilen sözlerin tutulması, birilerine yardım etmek gibi hareketler bu eylemlerin kendiliğinden doğru olduğunu ancak yalan, hırsızlık, başkalarının hakkını yeme gibi eylemlerin ise kendiliğinden yanlış olduğunu kabul ederler.

Etik konusuna deontoloji yaklaşımlarda ahlaki değer “yöntemin doğruluğunda” (rightness of procedures) belirlenir. Böylece, bu yaklaşımda, ahlaki değer şeylerin ve ilişki durumlarının (sonuçlar gibi) ontolojik bir özelliği olarak var olmaz, eylemin bir özelliği olarak ortaya çıkar. Deontolojik yaklaşımlarını savunanların etik anlayışı, ontolojik özelliklerden (olandan olgudan olması gerekenin değerini¹²) ahlaki ifadelerin türetilmeyeceğine dayanmaktadır (Martins, 2009).

Eylemin sonucuna, sonuçsalcılık ve eylemin kendisini ele alan deontolojik etik kuramların aksine Aristoteles’in (MÖ 384-322) etik anlayışı çerçevesinde şekillenen erdem ve karaktere vurgu yapan etik teorilerde, önemli olanın, karakter ve erdem varlığının öznedede bulunmasıdır ve bunlar etik için olmazsa olmaz niteliklerdir. Burada ahlaki değerler ılımlı insan eğilimlerinin alışkanlığı ile elde edilir. Ancak eylemin yapılmasına neden olan niyetinde dikkate alınması önemlidir. Aristoteles Nicomachean Ethics (1998) kitabında insanın hayatının nasıl olması gerekliliğini anlatırken aslında, erdemlilik, arkadaşlık, doğru davranma ve iyi toplum olarak kavramlaştırdığı Eudemonia’ya nasıl ulaşılabileceğini anlatmaya çalışmıştır.

¹¹Kant’ın kategorik ahlakında her bir birey kendinden sorumludur. Örneğin, her durumda doğruyu söylemeliyiz, çünkü, eğer yalan söylersek yalan evrensel bir kanun haline gelir ve bu insanlar arasında ki iletişimi baltalar.

¹²Bu ifade Hume’un etik düşüncesini yansıtır ve felsefede (to derive ought from is) problemi olarak bilinir.

Bu tür etik teorilerde, eylemin kendisinden ve sonucundan bağımsız olarak öznenin ahlaki karakteri önemli olmaktadır. Bu yaklaşımın ortaya koyduğu etik anlayış, doğru olanı yapmak ve iyi olmanın ötesinde bir anlamı içermektedir. Doğru olanı yapmak ve iyi olmak için aynı zamanda gerekli karaktere sahip olma durumu, öznenin ahlaki olarak nerede durduğu ile ilişkilidir. Etiğin erdem temelinde ele alınması sadece eylemler ve sonuçları değil aynı zamanda duygu ve alışkanlıkları da bir bütün olarak göz önünde bulundurur. Adam Smith 1759 yılında yayımlanan ilk kitabında The Theory of Moral Sentiments (1759), Aristoteles’in bakış açısından erdemli davranışta alışkanlığın rolünün ne kadar önemli olduğunu vurgular. Smith’in alışkanlıklar ile birlikte etik meselesine yaklaşımı, aynı zamanda Aristoteles ve Plato’nun¹³ etik konusunda farklı perspektiflere sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Her ikisi de erdemli davranışta alışkanlığın rolünün önemini belirtirken, etik temelinde farklılıklarını da ortaya koymuşlardır. Aristoteles, erdemi ılımlı eğilimlerin alışkanlığı biçiminde ele alırken; Plato ılımlılıktan ziyade doğru eğilimlerin daha önemli olduğunu belirterek, bilimsellik üzerinde durur (Martins, 2013). Aristoteles ve Plato’nun etik temelli farklılıklarını, Smith’in aşağıdaki şekilde ifade eder.

“... Platon’a göre erdem, bir bilim türü olarak düşünülebilir ve hiçbir insanın, neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu açıkça ve gösterişli bir şekilde görebildiğini ve buna göre hareket etmeyeceğidir. Tutku, şüpheli ve belirsiz görüşlere aykırı davranmamıza yol açabilir, sade ve muğlak yargılara değil. Aksine, Aristoteles, düşüncenin hiçbir şekilde kabul görmemesinin, alışkanlıkların daha iyi olmasını sağlayamadığı ve bilgidenden değil eylemden iyi ahlakların ortaya çıktığı kanaatindeydi” (Smith, 2002: 321). Aristoteles’de alışkanlıklara bağlı erdemli davranış anlayışı ve eylemin önemine değinmesi, aynı zamanda insanların birbirleriyle var olan ilişkiseliliğini de vurgular. Bu anlayışın temelindeki ilişkisellik, insanın toplumsal varlık olduğundan ayrı bir biçimde düşünülemez. Bireyin toplumsal bir varlık olması, temelde diğerleri ile olan ilişki anlamındadır. Bu durum toplumsal gelişimin bir ön koşuludur. Kısaca, herbirimizin kendimizi geliştirmemiz diğerlerinin gelişimini sağlamanın bir koşulu olarak ortaya çıkmaktadır (Lawson, 2015). Erdemli olmak, sadece erdemli olmak değil, bir başkasıyla ilişki halinde olan bir erdemdir. Erdeme sahip olan kişi sadece kendi için değil başkasıyla ilgili olarak da bu erdemli olma halini kullanır. Doğru davranmak, doğru olanı yapmak, iyi olana hizmet etmek, dürüst yaşamak ve sonuçta iyi olana birlikte ulaşmak, yani mutluluğa...Bu anlamda, etik hedef Aristoteles’te bu koşulların sağlandığı bir toplum olacaktır ki, bu iyi toplum ya da Eudemonia olarak bilinen Aristoteles’in ulaşmayı hedeflediği toplum özlemidir. Aristoteles’in kitabının ilk cümlesi bu özlemi ve ulaşılması gerekli olan amacı gösterir. “Her sanat ve bilim öğretilen bir biçime indirgenebilir, aynı şekilde her eylem ve ahlaki tercihin bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyi ‘bütün şeylerin arzuladığı şey’ dir”(Aristoteles, 1998:1).

Etik teorilere kısaca göz attıktan sonra çalışmanın ikinci bölümünde sosyal ontolojideki gelişmeler ele alınmaktadır. Bu bölümü takiben, son bölümde eleştirel gerçekçilik altında ilişkisel sosyal ontolojinin perspektifinden etik konusunun neden sosyal ontolojiye gereksinimi olduğu tartışılmaktadır. Aynı zamanda, ana akım iktisadın

¹³Aristoteles ve Plato’nun etik anlayışında eylemler her zaman erekseldir (Teleological) yani bir amaca hizmet eder. Son amaç insanın mutluluğudur.

birbirinden bağımsız ve etkileşimde olmayan bireylerini tanımlayan atomistik ontolojisinden ve fayda fonksiyonu ile tanımlanan bireyin faydasını en çoklaştırması temelindeki faydacı etik anlayıştan uzaklaşıp sosyal ontoloji temelinde etik konusunu iktisadın içine yerleşmesi gerekliliği çalışmanın son bölümünün temel sorunsalıdır.

Sosyal Ontoloji

Etik ve sosyal ontoloji arasındaki ilişkiyi ve etiğin neden sosyal ontolojiye temelinde ele alınması gerekliliğini açıklamadan önce, sosyal ontoloji konusundaki gelişmelere bakmak ve bu alandaki önemli katkıları yapan iki düşünce okulunun başında bulunan Tony Lawson ve John Searle'ün sosyal ontoloji konusundaki yaklaşımlarını karşılaştırmak bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Böylesi bir karşılaştırma, çalışmanın amacı olan, ana akım iktisadın neden bir etik sorunsalına sahip olduğunu anlama açısından önemlidir.

Son yıllarda, toplumsal alanın varlığı ve doğa ile ilgili felsefi araştırmalar sosyal ontoloji olarak tanımlanan felsefenin bir alt dalında çok zengin bir literatürün varlığıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Margaret Archer (1995, 2000), Roy Bhaskar (1975, 1989), Tony Lawson (1997, 2002, 2012) ve John Searle (1995, 2010) gibi yazarlar sosyal ontolojinin gelişmesine önemli katkılar sağlamış ve daha detaylı bir biçimde sosyal alanın genel özelliklerini ortaya koymuşlardır. Bu alanda yapılan araştırmalar iki büyük düşünce okulunun, Cambridge Sosyal Ontoloji (CSOG) ve Berkeley Sosyal Ontoloji (BSOG) gruplarının çalışmalarına dayanmaktadır. Bu bölümde iki düşünce okulunun bu alana yapmış olduğu katkılar ele alınmaktadır. Bu düşünce okullarının sosyal ontoloji konusundaki tanımlarına ve bu aralarındaki görüş farklılıklarına başlamadan önce ontoloji kavramının tanımlanması faydalı olacaktır. Ontoloji, yunanca 'varlık' anlamına gelen 'onto' ve bilim olarak yorumlanan 'logos' tan oluşur ve kısaca, varlık bilimi olarak anlaşılır. Bu anlamda ontoloji, en azından iki farklı anlamı içindedir. Belirli varlıkların doğası ile ilgili incelemeler de dahil olmak üzere, neyin var olduğuna ait çalışma ve varoluşların nasıl var olduğunun incelenmesidir. Bu tanımlama, bilimsel ve felsefi ontoloji ayrımına bizi götürür. Belirli varlıkların doğasının incelenmesi anlamında bilimsel ontoloji; varlıkların tüm diğer yönleri üzerinde ya da daha geniş bağlamda, varlıkların nasıl varoluşlarını ortaya çıkarmayı amaçlarken, varlıklar arasındaki bağlantılar, varsa ortak özellikler, varlık şekilleri ve benzerleri gibi konular felsefi ontoloji alanına girmektedir (Lawson 2015,19-20). Kısaca, "Felsefi ontoloji, tipik olarak, ilgili bir alandaki tüm nesnelere için ortak olan özellikler üzerinde durur ve genel bir kavrayış elde etmeyi amaçladığı ölçüde kapsamlıdır [...]. [...] Bilimsel ontoloji, belirli bir bilimsel ya da başka bir teori tarafından öne sürülen belirli varlık ve süreç türlerinin incelenmesidir ve bunların doğası, yapısı ya da varlık biçimlerinin dikkate alınmasını içerir" (Pratten, 2015:51). Felsefenin bir alanı olan toplumsal ontoloji ise toplumsal gerçekliğin incelenmesidir veya toplumsal olgunun varlığının doğası üzerine incelemeleri kapsamaktadır ve örtük (implicit) biçimde, toplumsal alana özgü birtakım özellikleri ortaya koyar. (Searle, 1998; Lawson 2015).

Yukarıda tanımlanmış olan felsefi ontoloji ve bilimsel ontolojiyi toplumsal ontolojiye doğru daha kapsamlı bir biçimde genişletirsek, o zaman, "toplumsal-bilimsel ontoloji.....var olan sosyal varlığın doğasını içeren toplumsal alanda neyin var olduğunu araştırma"dır" ve "toplumsal-felsefi ontoloji "toplumsal olguların nasıl var olduğuna, onların varoluş biçimlerine, sosyal varlıklar arasındaki bağlantılara, ortak özelliklere ve benzerlerine dair çalışmadır" (Lawson, 2015a: 30).

Bu bölümde, iki farklı sosyal ontoloji geleneğinin ve bu iki geleneğin iki farklı felsefi düşünce okulunun oluşumuna öncülük etmeleri ve sosyal ontolojinin yaygınlaşmasına, aynı zamanda geniş bir literatürün oluşmasına yaptıkları katkı ele alınmaktadır. Cambridge Üniversitesi, İngiltere ve California Üniversitesi, Berkeley'de kurulan iki sosyal ontoloji grubunun hikayesi ve bu gruplara önderlik eden iki akademisyenin çalışmaları doğrultusunda sosyal ontolojinin gelişimi incelenecektir. Tony Lawson ve Cambridge Sosyal Ontoloji¹⁴ grubunun sosyal ontolojiye bakış açısı ile John Searle¹⁵ ve Berkeley Sosyal Ontoloji grubunun sosyal ontolojiye katkısı; her iki grubun tanımlamalarındaki farklılıkla birlikte ortaya çıkmaktadır. John Searle (2010: ix)'e göre sosyal ontoloji "insanın toplumsal kurumsal gerçekliğinin- filozofların öz ve ontoloji olarak ifade ettikleri şeyi- temel doğası ve varoluş biçimini açıklar". Tony Lawson (2015a, 21) ise, sosyal ontolojinin bütün olarak toplumsal alanın incelenmesi olduğunu belirtir ve "Sosyal alan [...] oluşumu / var oluşu ve / veya devam eden varlığı, en azından, zorunlu olarak insanlara ve onların etkileşimine bağlı olan tüm olguların, varlıkların, özelliklerin, vb. alanıdır" (Lawson, 2015a: 21 orijinalde vurgu).

Cambridge'de uzun yıllardan beri eleştirel gerçekçilik temelinde sosyal ontoloji araştırmaları sürmektedir. Tony Lawson'ın önderliğinde çoğunluğu ekonomistlerden oluşan grubun sosyal ontolojiye olan ilgileri, iktisatta yöntemsel bir sorunların var olduğu, dolayısıyla sosyal bilim ve sosyal teorinin farklı perspektiften ele alınması gerekliliği ihtiyacından doğmuştur. Grubun sosyal ontoloji anlayışı, Eleştirel gerçekçilik (Critical Realism) temelinde felsefeci Roy Bhaskar'ın (1975,1979) çalışmalarına dayanmaktadır.

¹⁴Bu araştırma grubu gayri resmi bir biçimde ortaya çıkmıştır. "Cambridge'de [...] bireyler sosyal ontolojide 1980'lerden beri çalışıyorlar" (Pratten, 2015:1). 1990 yılında, haftalık olarak toplanmaya devam eden Cambridge Realist Workshop adlı bir araştırma grubu başlatıldı. 2002'de Cambridge Social Ontology Group ya da CSOG'un kurulmasıyla birlikte, sosyal ontolojiyi, sosyal gerçekliğin doğası ve temel yapısını sistematik bir şekilde incelenmesi grubun üyelerinin çalışmaları ile birlikte yaygınlaşmaya başladı. Birincil motivasyon, sosyal araştırmanın ve aslında insan eyleminin tüm yönlerinin, hepimizin uğraşması gereken malzemenin doğasını daha iyi anlayabilmekten çok şey elde ettiğine dair ortak bir inanıştır. Grup, felsefi ontoloji, gerçekliğin herhangi bir alanının tüm olguları için ortak özelliklerin incelenmesi ve bir alanın belirli olguların incelenmesi olarak yorumlanan bilimsel ontoloji arasında ayırım yapar. Dolayısıyla, sosyal alan için, felsefi ontoloji, sosyal olguların zorunlu olarak insan etkileşimlerine bağlı olduğu yöntemi araştırmakla ilgilidir; ve sonuçları ya da en azından çoğu CSOG katılımcısı tarafından hali hazırda kabul edilenler, sosyal gerçekliğin her yerde açık, yapılandırılmış, süreçsel ve son derece içsel olarak ilişkili bir alan olduğu yönündeki değerlendirmeleri içermektedir. Sosyal alana yönelik bilimsel ontoloji, para, toplumsal cinsiyet, pazarlar, teknoloji, sosyal ilişkiler, kurum, bakım, bölgeler, toplum, güç, otorite, güven, işbirliği, tanıklık, kurumlar, normlar gibi varlıkların doğasıyla ilgilidir.(<https://www.csog.econ.cam.ac.uk>)

¹⁵University of California, Berkeley'de çalışmalarına devam eden filozof John Searle, analitik felsefenin en önemli temsilcisidir. Kariyerinin başlangıcında çalışmalarının büyük çoğunluğu dil ve zihin felsefesi üzerine iken, özellikle 1995 yılında yayımlanan *'The Construction of Social Reality'* ve 2010 yılında yayımlanan *'Making Social World'* kitapları ile daha önceki çalışmalarının mantıksal devamı olarak toplumsal gerçekliğin varlığını ortaya koyar. Aynı zamanda sosyal ontoloji ve politik teorideki güç kavramı gibi kavramları anlamamızı olanaklı kılabilecek biçimde bir sosyal ontoloji geliştirir. Ayrıca, Searle'ün özgür konuşma (Free Speech) üzerine çalışmaları UC, Berkeley'in özgür konuşmanın var olduğu üniversite olmasını olanaklı kılmıştır.

Tony Lawson, sosyal ontoloji tanımında insan ve insanların etkileşiminin önemi vurgular. Bu durum toplumsal alanın varoluşunun temel koşuludur. “insan, insan olma sıfatıyla her zaman sosyal ilişkiler içerisindedir” (Lawson, 2012: 369). Bu ise, insanın sadece toplum içine konumlanmadığını aynı zamanda ilişki bir varlık olduğunu gösterir. Lawson’ın sosyal ontolojisinin temelini işte bu ilişki oluşturur. Böylece toplumsal gerçeklik birbiriyle ilişkili toplumsal yapılardan oluşmaktadır. Ona göre, “[S]osyal yapı [...] insan eylemleri ve etkileşimlerinin ortaya çıkan özellikleri (emergent property) olan ve bireyleri topluluklar olarak ilişki olarak örgütleyen kolektif uygulamaları (Collective Practice), kabulleri, konumları, kuralları, hakları, yükümlülükleri ve benzerlerini bir araya getiren genel bir kategoridir. Dolayısıyla, ortaya çıkan (emergent) sosyal-yapısal organizasyonlardan biridir. Böyle bir toplumsal yapı [...], kolaylaştırmak ve koordine etmek için hizmet ettiği bireysel faaliyetlere bağımlı olmaktan, ondan ayrı ve ontolojik ve nedensel olarak indirgenemez olma anlamında ortaya çıkmaktadır” (Lawson, 2012: 372). Kısaca, toplumsal alanı oluşturan yapılar insanın etkileşimi sonucu var olur ve onlar bu etkileşimin ürünüdür. Bununla birlikte, bu yapılar, onları yaratan ve aynı insanın eylemlerini düzenledikleri ve örgütledikleri ölçüde kendi yaşamlarını kendileri yaratan insan varlıklarının etkileşimlerine indirgenemeyecekleri şekilde var olurlar. Fakat aynı zamanda, toplumsal yapıların varlığı, var olan yapıları yeniden üretmek için insanların eylemleri ve etkileşimlerine bağlı olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak “...Toplumsal yapı [...] sü-rekli olarak, niyetli veya niyetli olmayan bir biçimde dönüşmektedir” (Lawson, 2012: 373). Özetle, eleştirel gerçekçi sosyal ontolojiye göre, ya da ilişki sosyal ontolojiye göre, sosyal yapılar ve dolayısıyla toplumsal gerçeklik, insanın eylemlerine sürekli olarak bağımlı bir biçimde var olur. Kısaca sosyal gerçeklik, doğal olarak dinamik, süreçsel, evrimsel, ve yapılandırılmıştır (Lawson, 2012).

Sosyal yapılar insanlar tarafından öngörülmekte (presuppose), ancak insan bu yapıları sürekli olarak yeniden üretmekte ve dönüştürmektedir (Lawson, 1997, 2003, 2012, 2013). İnsanın toplumsal yapıyı yeniden üretmediği ve dönüştürmediği durumda toplumun bu şekilde adlandırılmaması gerekir. Bu nedenle toplum, insan eyleminin de bir ürünüdür. Bu karşılıklı ilişki, toplumdan insana ve insandan topluma yeniden üretim veya dönüşümün toplumsallaşmasıdır. İnsan ve sosyal yapılar birbirlerini önceden varsayarlar ve sürekli dönüşüm sürecindeki varlıklar olarak görülürler; insan ve sosyal yapılar arasında ontolojik öncelik yoktur. Yani, birbirlerine ontolojik ve nedensel olarak indirgenemezler. Daha açık bir ifadeyle, var oluşları ve sahip oldukları nedensel güçler birbirleri üzerinde bir öncelik yaratmaz, herhangi biri bir ayrıcalığa sahip değildir. Bhaskar’ın (1998:36) belirttiği gibi, “insanlar toplumu yaratmazlar. Çünkü her zaman onu öngörürler ve onların eylemleri için bu gerekli bir koşuldur”.

İlişki sosyal ontoloji içinde, toplumsal faaliyetin dönüşümsel modeli insanın dönüştürücü gücünü gösterir ve toplumsal yapı, insanların işgal ettiği toplumsal konumlardan oluşur. İnsanların ilişki, içinde buldukları toplumsal roller ve bu rollerle bağlantılı konumlarından oluşur. Bu durum içsel ilişki gösterir. Yani biri olmadan diğerinin var olamayacağı bir ilişkidir, işçi-işveren, kiraci-ev sahibi, karı-koca gibi ilişkiler bunu gösterir. Bu anlamda, sosyal yapı sabit düşünülemez; her zaman değişim ve yetenilmemiş yeniden üretim vardır. Marx (1973: 265)’da belirttiği gibi “toplum bireylerden oluşmaz, bireylerin içinde bulunduğu ilişkilerin toplamını ifade eder.” Böylece, toplumlar bireylerden ziyade ilişkilerden oluşur ve toplumsal alan tüm olgular kümesi olarak anlaşılmalıdır. Varlığı, zorunlu olarak insanlara ve onların etkileşimlerine bağlıdır (Lawson 2015a).

Lawson’ın ortaya koyduğu ve kısaca yukarıda değinilen eleştirel gerçeklik temelindeki sosyal ontoloji, toplumsal yapının oluşan (emergent) özelliğine dikkat çekerek, John Searle’un etrafında 2006 yılında kurulan Berkeley Sosyal Ontoloji Grubu (BSOG)’un John Searle’un etkisiyle ve O’nun sosyal ontolojiye bakışıyla şekillenen sosyal ontoloji yaklaşımı, Lawson’ın görüşleri çerçevesinde gelişen CSOG’dan oldukça farklıdır. Her şeyden önce John Searle’ün analitik felsefe içinde önemli bir yerde olması, bu grubun çalışmalarını büyük ölçüde analitik felsefenin bakış açısıyla ortaya koymasını sağlamıştır. Bu anlamda, her iki proje de insan etkileşimini ve bu etkileşim sonucu ortaya çıkan toplumsal yapıları dikkate almakla birlikte, John Searle ve BSOG ortaya çıkan toplumsal gerçekliğe daha az dikkat çekmekte ve önem vermektedir. John Searle, insan etkileşiminden ziyade, bu etkileşimin nasıl ve neden olduğuyla ilgilenmektedir.

Searle’ün liderliğindeki BSOG’un sosyal ontoloji konusundaki yaklaşımlarına geçmeden önce iki grubun aralarındaki en temel ayrımı belirtmek, Searle’ün görüşlerini anlamak açısından önemlidir. Temel farklılık, gerçeklik (realism)’e nasıl baktıklarında şekillenmektedir. Eleştirel sosyal ontoloji; gerçekliği ve ontolojiyi bir arada ele alır. Searle’ün gerçekçiliğinde ise, bizden ve algılarımızdan bağımsız bir gerçekliğe göndermede bulunulur. “Gerçekçiliği, dünyanın bizim temsillerimizden bağımsız olarak var olduğu görüşü olarak tanımladım. Bu, hiç var olmamış olsaydı, hiçbir zaman hiçbir beyan, inanış, algı, düşünce, vb. olmamış olsaydı, dünyanın çoğunun etkilenmeden kalmaya devam edeceği sonucunu doğurur. Dünyamızın, temsillerimizden oluşmuş veya etkilenmiş küçük köşeleri dışında, dünya hâlâ var olurdu ve şimdiyle aynı olurdu.” (Searle, 1995: 153) Searle’ün gerçeklik tanımı bizim temsillerimizden tamamen bağımsız bir gerçekliğin var olması durumunu gösterir. Searle dışsal gerçeklik diye tanımlanan bir gerçeklik türüne göndermede bulunur. Bu aynı zamanda, Searle’un kaba gerçeklik (brute facts) olarak tanımladığı, bizim dışımızda var olan gerçekliktir. Gerçekliğin, Searle’ün tanımladığı biçimde, insana bağımlı olan kısmı Kurumsal Gerçekliktir (Institutional facts) ve bu gerçeklik, bizim temsillerimize bağlı olan bir gerçekliktir. Searle’un gerçeklik tanımı, Lawson tarafından ‘ontolojik naturalism’ olarak isimlendirilir (Lawson, 2012). Lawson “gerçekçiliğe” atıfta bulunduğunda, gerçeklik farklı bir şey anlamına gelir. Ekonominin yönetimine ilişkin tutumu onun gerçekliğe bakışını ortaya koyar: “[...] Amaç, disiplini besleyen sayısız problemi açıklamak ve çözmek için [...] sosyal varlığın sürdürülebilir bir açıklamasını yapmaktır [...]. Bu tür endişelere hitap eden ve detaylandırılan özelliklerin gerçekliğine yönelik sözleri içeren teoriler genellikle felsefi (veya ontolojik) gerçekçilik başlığı altında toplanır (Lawson, 1997: xii [orijinalde vurgu]). Lawson’ın gerçekçiliği ontoloji ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu anlamda Lawson’ın yapılandırılmış veya ilişki sosyal ontolojisinde gerçeklik sadece ampirik gözlemlerden olaylardan oluşmaz, yapılar-fiziksel, psikolojik, biyolojik ve sosyal yapılar da bu gerçeklik içindedir. Bu sosyal yapılar, her bir sosyal pozisyona eklenmiş sosyal kuralları kapsar. Sosyal pozisyon içsel olarak ilişki (internally relation). Lawson’da gerçekliğin yönü, birbirleriyle bağlantılı sosyal ilişkilerden oluşur.

John Searle’ün çalışmaları çerçevesinde şekillenen BSOG grubunun sosyal ontolojiye bakışları “.....dünyanın kendisinden bağımsız olarak dünyadaki nesnelere ve ilişki durumlarına veya ona yöneldiği...” (Searle, 2004) zihnin kapasitesi anlamını gelen niyetlilik (intentionality¹⁶) kavramı temelinde ortaya konulur. Kısaca, niyetlilik, zihinsel durumların (beyindeki süreçlerin neden olduğu ve beyinde biyolojik olgu olarak gerçekleşen¹⁷) dünyadaki nesnelere, olaylara veya durumlara yöneltildiği veya bunlarla ilgili olduğu bir kapasitedir. Örneğin, inanç, arzu, umut, korku, aşk vb. durumlar niyetliliği gösterir. Bu kavramın kapsadığı biçimde, insan, kollektif niyetlilik (Collective

ve intentionality) kapasitesine sahiptir. Kolektif niyetlilik kavramı en az iki temel bileşene sahiptir: niyetin kendisi (yalnızca bireyin tek başına yapabileceği varsayımları altında) ve diğerlerinin de ilgili şeyi yapacağına garantisine sahip olmasıdır. Böylece Searle'e göre, "Kolektif niyetlilik durumlarında, bireysel olarak neyi yaratabildiğimi, niyetlilik içeriğimin tatmin edilme şartının bir parçası olabileceğimizi ve işbirlikçilerimin ortak niyete katkısı olarak kabul ettiğim şeyi ayırt etmemiz gerekiyor. Bir senfonide çalışırsak, gerçekte neden olabileceğim tek şey bireysel performansım"dır. Ama bu performansı toplam kolektif performansa katkı olarak yapıyorum" (Searle, 2010:44-5). Böylece, Searle, sosyal ontolojinin herhangi bir özelliğinin zihnin bir yaratımı olması gerektiği varsayımını koyarak başlar (Searle, 2010; 25) ve kolektif niyetlilik Searle'ün sosyal ontolojisinin temel taşıdır. "Çünkü, insanlar, insanlara ve nesnelere işlev yükleme kapasitesine sahiptir, bu aynı zamanda kolektif bir kabulü de gerekli kılar. İnsan sosyal gerçekliğinin ayırt edici özelliği [...], insanların nesnelere ve insanlar üzerindeki işlevleri, yalnızca fiziksel yapıları sayesinde işlevlerini yerine getiremedikleri nesnelere ve insanlar üzerinde empoze etme kapasitesine sahip olmalarıdır. İşlevin performansı, kişinin veya nesnenin sahip olduğu ortak olarak tanınan bir durum olmasını gerektirir ve bu yalnızca söz konusu işlevin kişi veya nesnenin gerçekleştirebileceği durumundan dolaydır. Örnekler hemen hemen her yerdedir: özel mülk, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, yirmi dolarlık banknot ve bir üniversitedeki bir profesör, sahip oldukları gerçeğin de ötesinde bazı işlevleri yerine getirebilen kişi veya nesnelere. Bu işlevleri, kolektif statü tanınması olmadan yapamayacakları bir biçimde gerçekleştirmelerini sağlayan kolektif olarak tanınan bir statü"(Searle, 2010: 7).

Searle'un sosyal ontolojisinde kolektif kabul bir deklarasyonu gerekli kılar. 20\$ banknotun kolektif kabulü aynı zamanda Amerika Merkez Bankasının deklarasyonu ile gerçekleşir. Böylece 20\$ kağıt parçasına para statüsü atanır (X, C konteksi içinde Y gibi sayılır¹⁶). Kısacası, işlevin atanması bir deklarasyonla yaratılır. Ona göre, paranın, kurumların ve kurumsal gerçekliği ifade ettiği her yönüyle, dilin kendisi hariç, aslında bunun yaratıldığına inanmaktadır. "Dilin kendisinin önemli bir istisnası, tüm kurumsal gerçeklik ve dolayısıyla, bir anlamda, insan uygarlığının tümü, deklarasyonlarla aynı mantıksal forma sahip konuşma eylemleri tarafından yaratılır" (Searle, 2010: 13). Bu anlamda, bütün diğer kurumlar dil kurumunu önceden varsayarlar. İnsanları ve toplumları da bir arada tutan sahip oldukları işlevlerin onlara yüklemiş oldukları deontik güçlerin varlığıdır, yani haklar, zorunluluklar, yetkiler gibi. Deontik güçlerin varlığı, insan toplumlarını hayvan toplumlarından ayıran en önemli özelliktir.

¹⁶Burada Niyet kelimesi içerdiği anlamdan oldukça farklı bir anlamı ifade etmektedir. Burada ki kullanımı, zihnin kapasitesini göstermektedir (Searle, 2004).

¹⁷Searle'e göre, bilinçli durumlar tamamen beyindeki daha alt seviyedeki (lower-level) nörobiyolojik süreçler tarafından meydana gelir. Böylece nedensel olarak nörobiyolojik süreçlere indirgenebilir. Bu süreçlerden bağımsız kendisinin bir nedensel gücü yoktur. Yani bilinç nörobiyolojik süreçten başka bir şey değildir. Böylece bilinç, beyin oluşturan özelliği (emergent property) ve daha üst seviyesidir (Searle, 1992: 14).

¹⁸X counts as Y in Context. Örneğin, evimin içinde bir oda çalışma odası olarak sayılır. Bu konuda detaylı bilgi için, Searle 1995 The Construction of Social Reality kitabına bakınız.

Özet olarak, en azından bu çalışmada ele alınan iki tür sosyal ontoloji vardır: eleştirel gerçekçi sosyal ontoloji ve analitik sosyal ontoloji. Bir yandan, eleştirel gerçekçi sosyal ontoloji, toplumsal yapıların ontolojisine odaklanır - varlıklarına göre insanoğluna bağımlı olan tüm olgular, öte yandan analitik toplumsal ontoloji, insan etkileşiminin nasıl olduğu ve koordinasyonunun ontolojisine odaklanır - kolektif niyetlilik, insanların grup olarak hareket etmesinin nasıl gerçekleştiğini anlatır.

Çalışmanın son bölümünde, etik ve sosyal ontoloji arasındaki ilişki Lawson'ın ilişkisel sosyal ontolojisine dayandırılmaktadır.

Etik ve Sosyal Ontoloji

Yukarıda da belirtildiği gibi bu çalışmanın sosyal ontoloji temelini Tony Lawson'ın (1997, 2012, 2013) eleştirel gerçeklik altında ilişkisel sosyal ontoloji anlayışı oluşturmak-tadır. Lawson, sosyal ontoloji konusundaki çalışmalarını yıllar içinde geliştirerek, sosyal ontoloji literatürüne önemli katkılar sağlamıştır. İlk olarak, 1997 yılında yayınlamış olduğu kitabı Economics and Reality (1997) ile heterodox iktisat geleneği içinde farklı bir bakış açısı sunarak ekonominin yöntemine ilişkin eleştirisini, Bhaskar'ın eleştirel gerçeklik felsefesi temelinde, ana akım iktisadın gerçekçi olmayan varsayımlarını ontolojik bir perspektiften ele alır. Sonraki yıllarda yayımlanan çalışmalarında, ileri sürdüğü argümanlarını ayrıntılandırarak, toplumsal deneyimleri ve insan deneyimlerinin özelliklerini ve toplumla insan arasındaki ilişkiselliği daha da detaylı bir biçimde inceler. Reorienting Economics (2003) kitabı, Lawson'ın sosyal ontolojiyi analizlerinin merkezine aldığı ve görüşlerini bu temelde ileri sürdüğü çalışması olma özelliğini göstermektedir (Lawson, 2003: xvi). Yakın zamanda ki çalışmaları fizikteki gelişmeler ışığında¹⁹, insan eylemlerini açıklarken süreç içinde örgütlenme kategorisini (organisation-in-process) vurgular ve doğalcı (naturalist) yaklaşımını daha da temellendirir. Kısaca, doğa bilimlerine atıfta bulunarak, örgütlenme ve süreç kavramlarını açıklar (Lawson 2012, 2013 ve 2015). Bu çalışmaların hepsindeki ortak nokta, insan eylemlerinin normatifliğini ortaya koymasındadır. Toplumsal yapılar, insanların kolektif uygulamalar (collective practices) ile bağlandığı bir sabit ya da kalıcı referans noktası sağlar. Böylece, normativite ona göre, "...herhangi bir kolektif uygulamanın (collective practices) ele alınmış yönü, bir bireyin nasıl ilerlemesi gerektiğini belirten bir kural olarak yorumlandığı için ortaya çıkar. Koordinasyonu kolaylaştırmak için kolektif uygulamalar.....genellikle ilgili bireylerin bunlara uymasını gerektirir" (Lawson, 2012: 362 [orjinalinde vurgu]). Normların kalıcılığı, sosyal eylemin yeniden üretilebilmesi için gerekli bir koşuldur (Martins, 2014: 198). Bu anlamda, Lawson'ın ortaya koyduğu normatif anlayışı, onun etik konusuna nasıl yaklaştığı hakkında ip uçlarını vermektedir. Etik, Lawson'ın çalışmalarında en önem verdiği konulardan bir tanesidir. Her ne kadar son yıllardaki çalışmalarında bu konuya daha fazla yer vermiş olmakla birlikte, önceki çalışmalarında da bu konuya örtük biçimde bile olsa değindiğini söylemek mümkündür (Martin 2017).

¹⁹Quantum Mekanikten Quantum Alan teorisine geçiş. Daha ayrıntılı bilgi için Lawson (2012).

insan davranışlarında etiğin ne denli önemli olduğu ve gerekliliğini kendi normatif anlayışı çerçevesinde, eleştirel etik doğalcılığı (Critical ethical naturalism) bağlamında ele almıştır (Lawson 2015b).

İnsanların birbirleriyle ve toplumla etkileşimi doğal olarak normatiftir, bu; bireylerin içinde buldukları çeşitli sosyal konumları birbirine bağlayan sosyal ilişkilerin varlığı ve bireyin nasıl ilerlemesi gerektiğini belirleyen haklar ve yükümlülükler bağlamında tanımlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, insan etkileşiminde, doğal olarak, ahlaki ve etik bir boyut vardır. Ayrıca, toplumsal ilişkilerin hak ve yükümlülükler ile sosyal konumlara bağlanması, bu konuma yerleşen özel bir bireyden ziyade, belirli bir toplumsal konuma bağlı güçlerin, konumlardan kaynaklı gücün varlığını gösterir. Bu durum, insan etkileşiminde her zaman başkaları üzerinde güç kullanmanın var olduğu anlamına gelmektedir. Kısaca, güç ilişkisi sosyal ilişkiselliğin temelini oluşturmaktadır. Lawson (2012: 368) gücün sosyal ilişkiselliğin temeli olma durumunu şu şekilde ifade eder: “Haklar ve yükümlülükler gücün biçimleri olduğu için, tüm sosyal ilişkiler güç ilişkileridir”. Bir bireyin uyması beklenen hak ve yükümlülükler kümesi olarak konumlanan güçlerin dağılımı, toplumsal ilişkilerle sosyal konumların oluşturduğu toplumsal yapıya bağlıdır. Aslında, konumsal güçler, genel olarak herhangi bir nedensel güç olarak, Lawson’ın (1997, 2003) bilimsel etkinlik açıklamasında da öne sürdüğü gibi, gerçekliğin yapılandırılma biçimi sayesinde ortaya çıkmaktadır. Altta yatan yapıların kimliğini ve oluşturdukları güçleri hedefler. Lawson’ın bilimsel faaliyet konusundaki eleştirisini açıklayan ontolojik anlayışı, ana akım iktisat eleştirisinde özellikle açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır; Lawson (1997, 2003), ana akım iktisadın toplumun yeterli bir bilimsel analizini yapmada başarısız olduğunu ileri sürmektedir (Martins, 2017).

Ana akım iktisatçıların, kapalı sistemlere dayanan atomistik ve dolayısıyla ilişkisel olmayan ontolojiye sahip matematiksel formda ifade edilen yönleme dayanması, etik konusunda çok net bir tavrın ortaya koyulmasıdır. Bu tavır, iktisadın etrafında bir sorunsal olarak duran etikten uzak durma eğilimini desteklemektedir. Dahası, etik meseleleri alt disiplin olarak ele alma ve genel olarak iktisadın, ekonomik teori unsuru olan etik uygulamalarda yer alan insanın ilişkiselliğine katkıda bulunmasını engellemektedir (Martins 2017; Elder-Vass, 2010).

Lawson birçok etik teorisinin, kapalı sistemleri öngören ideal durumları ele aldığını belirtmektedir. Bu teoriler, belirli bir doğru davranış eyleminin olduğu ideal şartların örneklerini sunmaktadır. Bununla birlikte, bunun gerçekleştiği bağlamı anlamak önemlidir. Bu anlamda, Lawson hem deontoloji etik teorileri hem de doğru eylemin en iyi sonuçlara yol açtığını öne süren sonuçsalcılık yaklaşımlarını eleştirir. Ona göre, “Böylece deontolojinin sonuçsalcılığa karşı olan ikiliği yanlıştır. Her ikisi de sosyal alanda en azından kapalı sistemi önceden varsaymaktadır...” (Lawson, 2015: 365). Lawson’ın eleştirel etik doğallığı, onunla tamamen uyumlu olmasa bile, Aristoteles’in erdem etiğine daha yakındır.

Lawson’ın sosyal ontolojisine ve etikle olan bağlantısını ortaya koyarken, başlangıçta yeni ortaya çıkan ahlaki olguların nispeten özerk veya ayrı bir alanının var olup olmadığı sorunsalına odaklanmak önemlidir. Başka bir deyişle, hem sosyal hem de sosyal ve etik kurallara uygun olarak ortaya çıkan ahlaki terimler, hem ortaya çıkma hem de ontolojik ve nedensel olarak indirgenemez sosyal olgular olduğunu belirtmek, etiğin de aynı sosyal alanının ortaya çıkma özelliğine sahip ve kendi nedensel güçlerine indirgenemez yönünü belirtmek açısından önemlidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi sosyal alan ortaya çıkma özelliğine sahiptir ve bu özellik Lawson’ın sosyal ontolojisinin temelidir. “Ortaya çıkma önceden var olan olgunun bir şekilde ortaya çıktığı, daha önce görülmemiş veya daha önce görülmemiş bir şeyin orijinalliğini (novelty) ifade eder. Daha önce, ortaya çıkan olguların, önceden var olan unsurların yeniden bir araya getirilmesiyle (...) ortaya çıkan yeni bir bütün olarak ya da özellik olarak ortaya çıktığını ileri sürdüm. Bu durumda, ortaya çıkan bütünlüğün ilişkisel organizasyonu, bütünlüğün temel (...) bir özelliğini teşkil eder ve bu, ikincisinin nedensel özelliklerini, bileşen olarak dahil edilen elemanların indirgenemez özelliklerini ortaya koyar” (Lawson 2015:359). Lawson sosyal ontoloji konusundaki çalışmalarında, sosyal olguların varoluşunun ve yeniden üretiminin zorunlu olarak insan etkileşimlerine bağlı olduğunu belirtmiştir. İnsan etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkan yapıların önceden varolan sosyal olmayan bir gerçekliğe nedensel ve ontolojik olarak indirgenemez olduğunu belirtir. (Lawson, 1997, 2003).

Sonuçta, ahlak, insan dünyasında var olan bir olgudur ve insanları diğer canlı türlerinden ayıran en önemli özellik ahlaklı olmalarıdır. Bu anlamda, ahlak en azından veya kısmen, bir tür olarak biyolojik bütünlüğümüze dayanan bir ortak insan doğasına dayanmaktadır. Ancak, bu ortak doğa her zaman tarihsel ve sosyal olarak da var olmaktadır. (Lawson, 2003: 240) Yani, her insan, eylemlerinin sonuçlarının olduğu gerçek bir dünya içinde ahlaki muhakeme yetkinliğine sahiptir ve bu yüzden hem kendi eylemlerimiz için hem de, aynı zamanda, başkaları için ahlaki olarak sorumluluk sahibi olma durumundayız. Bu, ahlaki gerçekliğin, ahlaki olmaktan ziyade ahlaki gerçekçiliğe yol açmasının sonuçlarıdır. “İyilik” gibi etik nesnelerin alanı, doğal alanın ötesinde varoluşumuzdur. Ahlak, eğer insan dünyasına özgü bir şeyse insanın sosyal dünya içinde nasıl konumlandığını anlamak, sosyal ontoloji temelinde bir etik anlayışın varlığını ortaya koymak açısından önemlidir.

Lawson (2015b) çalışmasında, ana akım iktisadın atomistik ontoloji temelinde temsili ve pasif ajana dönüştürdüğü insan varlığının doğasının aslında nasıl olması gerektiğini göstermektedir. O’nun sosyal ontolojisinde sadece sosyal yapılar değil, insan da sürekli dönüşümün bir öznesidir. Yapısal alandaki her değişim bireyde bir fark yaratır. İnsan, sosyal sistemler gibi, yaşamları boyunca elde ettikleri deneyimler ve içinde buldukları sosyo-kültürel yapılarının etkisiyle toplumsal kapasitelerini ve psikolojik eğilimlerini geliştirirler. Böylece hem sosyal yapılar hem de insan birlikte, bireysel eylemlerin toplamı boyunca dönüştürülür ve yeniden üretilirler. Bu anlamda, Lawson’ın sosyal ontolojisi temelinde insan aşağıdaki özelliklere sahiptir;

1-“İnsanların, her birinin gerçekten de “çıkarlarının” var olduğu doğaları vardır; ... insanlar, gelişebilen varlıklardır. Genelleştirilmiş gelişme (generalized flourishing), dolayısıyla etik düşünmenin temeli, etik olarak iyi olanın referans alınmasıdır”.

2-“İnsan çıkarlarının, gelişme koşullarımızın temeli -her birimizin gelişmesine izin veren- tercihlerimize indirgenmemesi. Daha ziyade, her insan, çeşitli kapasitelerin, kabiliyetlerin ve benzerlerinin gerçekleştirilmesi dahil olmak üzere, ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olarak gelişen bir ihtiyaçlar bütünüdür. Kapasiteler ve/veya yetenekler dahil olmak üzere insani ihtiyaçların bir alt kümesi, görünüşte paylaşılmış/evrensel (ör., dil kullanımının kapasitelerini / yeteneklerini geliştirmek için ihtiyaçlar ve/veya güçler, ya da genel olarak sosyal etkileşim biçimlerine katılmak); ...Hepsi belirli tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamlarda gelişmiştir, ve hepsi bazı yönlerden sürekli dönüşüme tabidir”.

3-“İnsan, doğası gereği ilişkiseldir. Bu, sadece toplum içine yerleştirildiğimiz anla-

mına gelmez. Daha doğrusu sosyal ilişkiden oluşuyoruz. Doğumdan itibaren sosyal olarak biçimleniyoruz. Kuşkusuz, doğumdan sonra, cinsiyet, sınıf, millet, kültüre vb. göre ko-numlandığımız çok açıktır; ve pozisyonlarımıza göre, (başkalarının [içsel olarak] yükümlülükleri ile eşleştirilen haklarımız ile benzer şekilde), benzer şekilde konumlandırılmış olsun, bizi başkalarıyla ilişkilendiren haklara ve (nihayetinde) yükümlülüklerle sahibiz. Dolayısıyla, zorunlu olarak sosyo-ilişkisel varlıklarız”.

4-”İnsanoğlunun hayatta kalması ve gelişmesinin, toplumun hayatta kalmasına ve gelişmesine ve sonuç olarak diğerlerinin hepsine bağlı olduğu toplumlarda insanlar evrilmiştir. Dolayısıyla, esas olarak, evrimsel gelişimin bir sonucu olarak, insan; gelişebilme kabiliyetlerinin, diğerlerinin yapabilmeleriyle bağdaştırılmış olan varlıklardır. Her birimizin çıkarları, etrafımızdakilerin ve sonuçta herkesin gelişmesi anlamındadır.”

5-”Benzer şekilde biz de insan olmayan doğaya (non-human) doğarız ve onunla ilişkilerimizle oluşuruz. Bu nedenle, doğanın gelişimi, en azından, bizim için zararlı olmadığı sürece, bizim çıkarlarımızdır” (Lawson 2015b:361-362).

Lawson’ın yukarıda vurguladığı insan gelişimine katkıda bulunan, varlıklar, süreçler ve sosyal eylemi sağlayan alışkanlıklar ve eğilimler sosyal ontolojisinde etik analiz temelini oluşturur. Böyle bir anlayış, genellikle, Adam Smith ve Karl Marx’ın da dikkate aldığı ‘Aristotelesçi etik yaklaşım’ olarak adlandırılan yaklaşımla önemli ölçüde örtüşmektedir. Lawson’ın (2015b:386: Martins 2007).

Marx’ın çalışmalarında vurguladığı, özellikle Komünist Manifestoda (1848) The Communist Manifest Engels ile birlikte dile getirdiği “herbirimizin özgür gelişimi bütünüün özgür gelişiminin şart olduğu bir birliklilik olacaktır” (Marx ve Engels, 2014: 27) ifadesi, Lawson tarafından geliştirilen birçok unsuru içeren Aristoteles etiğinin temeli olan insan ilişkiselliğini vurgulaması ile benzerlik göstermektedir ve Aristoteles’in Eudemonina özlemi Marx’ın da yukarıda belirtilen ifadesindeki toplum özlemi olmaktadır. Her ikisinde de bu özlem etik bağlamında gerçekleştirilecek bir durumdur. Lawson, Aristoteles’in insan ilişkilerini vurgulanmasını bazen ikincil bir aşamaya bıraktığını belirtmektedir. Çünkü, Aristoteles, genellikle etiğe insanın eğitimi açısından da bakmaktadır. Bunun bu şekilde olması, Aristoteles’in ahlak anlayışında eğitimin önemine bir vurgu niteliğindedir. Bireysel eğitimin amacı, bireyi hak ve yükümlülüklerle bağlı olduğu sosyal konumunda daha iyi bir vatandaş haline getirmek için gereklidir (Martins 2017). Bununla birlikte, Lawson, Aristoteles’in etik kuralları alışkanlık kavramı temelinde ele almasını, ilişki bir etik geliştirmek için yararlı olduğunu belirtir. Kısaca, sadece eğitim değil alışkanlıklar da etik de önemli olmaktadır. Aristoteles’in erdem ahlakı, gerçekliğin ontolojik bileşenlerine daha fazla önem verir. Bu açıdan, Aristoteles’in erdem etiği Lawson’ın ilişki sosyal ontolojisine oldukça uygundur. Aralarında birtakım farklar bulunmakla birlikte özellikle Lawson (2015b: 363) Critical Ethical Naturalism: An Orientation to Ethics makalesinde Aristoteles’in etik anlayışını kabul eder. Çünkü “[A]hlaki eylemi düzenleyen etik amaçtır”. Bu amaç, Aristoteles’in tanımladığı iyi toplum veya eudaimonia olarak adlandırılabilir topluma ulaşabilmektir. Bu aynı zamanda, yukarıda da dile getirildiği gibi, Marx ve Engels’in de tasarladıkları toplum modelidir. Lawson’ın sosyal gerçekliğin içsel olarak ilişkili olduğu (internal relation) ve açık sistem yaklaşımının geçerli sosyal ontolojisinde, daha önce değinildiği gibi, insanoğlu, konumlandığı çeşitli sosyal konumlarda ortaya çıkan sosyal ilişkiler tarafından oluşturulur. Böylece, Lawson’ın sosyal ontolojisinin etik konusundaki yaklaşımı, sosyal ilişki varlıklar olmamız nedeniyle birbirine bağımlı olmayı gerekli kılar. Böylece, bireyin etik davra-

nış içinde bulunması diğerlerinin etik davranışta bulunmalarının koşulu olacaktır. Bu ilişkisellik, birlikte gelişmenin (flourishing) ön koşuludur.

“İnsanoğlunun hayatta kalması ve her ikisinin de gelişimine toplumun hayatta kalmasına ve gelişimine, dolayısıyla da diğerlerinin hepsine bağlı olduğu topluluklarda insanlar gelişmiştir. Dolayısıyla, bizler, esas olarak, evrimsel gelişimin bir sonucu olarak, birbirimize bağlı olarak gelişme yeteneğine sahip olan varlıklarız. Her birimizin çıkarı, etrafımızdaki diğer insanların ve sonuçta herkesin çıkarıdır; bu, benzerlik ve farklılıklardan bağımsız olarak, her hangi birinin gelişim koşulunun gerekliliği, başkalarının gelişiminin baltalanmasını gerekli kılmaz” (Lawson, 2015b: 362).

Sonuç olarak, Lawson’ın (2015: 366)’da ifade ettiği gibi, bir ilişki sosyal ontoloji içinde, “bir eğilimin erdemli mi yoksa ahlaki açıdan iyi mi sayılacağını belirleyen etmenler daha çok, çoğunlukla, bir ilişki sosyal ontoloji içinde geliştirilmelidir”. Bu bağlamda başkalarının doğası ve refahına da atıfta bulunulur. “İçsel ilişkili bir sosyal gerçekliğin açık doğası, çeşitli toplumsal ilişkilerin somut bir sonuç doğurduğu somut durumla ilgili bir çalışma ile bağlantılı olarak ahlaki analiz yapmamız gerektiği anlamına gelir”.

Sonuç

Ana akım iktisadın atomistik ontolojisi ve bu ontolojinin dayandığı birey anlayışı sosyal bir bilim olan iktisat bilimini ele geçirmiştir. Bu anlayışın baskın bir biçimde iktisat bilimini egemenliği altına alması, özellikle etik konusunda ana akım iktisadın neden çekingen bir tutum içinde olduğunu da açıklamaktadır. Toplum, rasyonel birey ve bu bireyin davranışlarını teşvik eden ve insanların birbiri üzerinde egemenlik kurmalarını destekleyen bir şekilde yapılandırılmıştır. Bu da aldatma ve yolsuzluğun geçerli olduğu kısaca, erdemli olmayan davranışların normalleştirilmesi gibi tutumların yaygınlaşmasını sağlar (Lawson 2015). Bu durum, özellikle, endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Çünkü, John Davis’in de (2014: 502) belirttiği gibi, “atomistik bireysel öğretinin ana akım iktisat içinde bir tür dini geleceğe dönüştüğü görülmektedir”. Davis (2014) atomistik bireyin çekirdek inancı oluşturduğunu, dokunulmaz bir kavramsal yapı olarak kaldığını belirtmektedir. Bununla birlikte küreselleşmenin etkisiyle aslında insanlar daha da fazla ilişkisellik içine girmektedir. Bu anlamda, her birimizin çıkarı diğerinin de çıkarını korumayı gerektirmektedir. Ana akım iktisadın faydacılık temelinde kendi çıkarını takip eden bireyin böyle bir ilişkiselliği anlaması pek mümkün görünmemektedir. Lawson’ın (1997, 2003) belirttiği gibi, ana akım iktisatçıların kapalı sistemleri öngören matematiksel-indirgemeci yöntemleri kullanması, insanın izole bir atom olarak ele almasına neden olur; izole atom bağımsız bir birey anlamına gelir. Bu bireyin, kendi başına yani otonom hareket etmesidir. Böyle bir fikir, Lawson’ın insanın ilişki ve sosyal bir varlık olduğu aynı zamanda sosyal olarak yapılandırıldığı iddiasıyla çelişmektedir. Oysa ki, insanların birbirleriyle etkileşime girdikleri her durumda yeteneklerinin gelişmesi ve sonuçta birlikte gelişim mümkün olacaktır.

Bu anlamda, bu gelişimin sağlanması ahlaki eylemlerin iyi topluma gidecek eylemlerden oluşturulması ile mümkün olacaktır. Bu, her birimizin kendi çıkarını diğerlerinin çıkarlarını baltalamasının gerekli olmadığı bir gelişme anlamındadır. Bir etik sistemin bütün toplumun refahını hesaba katması gerektiği fikri, tüm ahlaki sistemlerin ortak bir özelliğidir, çünkü Smith ([1792] 2002) “etik düzenlemelerin, özellikle de toplumsal düzenlemelerin”, bir anlamda, başkalarının bakış açısından, olması gerektiğini belirtir. Atomistik bir ontolojiyi öngören yöntemlerin egemenliği, insanın

bir ilişkisel toplumdan ziyade ayrı olarak düşünüldüğü bir anlayışa yol açar; bu, eu-daimonistik bir toplumun gelişmesine karşı karşıt bir eğilim olarak hareket eden bir olgudur. Tabii ki, iyi toplum için eğilimin önündeki engeller her zaman bu eğilimi olumsuzla yöneltme eğilimindedir.

Lawson'ın katkısı, sosyal eylemin doğal olarak normatif olduğu ve dolayısıyla daima ahlaki ve politik felsefeye bağlı olduğu bir anlayış içinde kuantum fiziği ve evrimsel biyoloji gibi doğal bilimlerdeki gelişmelerle tutarlı bir sosyal ontoloji geliştirmesidir. Bu katkı, eleştirel etik doğalcılığın ardındaki temel felsefeye uygun olarak Lawson'ın sosyal ontolojisi içinde yer almaktadır.

Kaynakça

- Arthur, W.B. 2005. Complexity and the economy: An interview with W. Brian Arthur. Brian Arthur interviewed by Robert Dolerma and Geoffrey Hodgson. J. Finch ve M. Orillard, (Der.), **Complexity and the economy: implications for economy policy complexity**: 17-33. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Aristoteles, 1998. **Nicomachean ethics**, Dover Publication: The USA.
- Bhaskar, R. 1975. **Realist theory of science**. Leeds Books.
- Bhaskar, R. 1998. **The possibility of naturalism: A philosophical critique of the contemporary human science**, Third Edition. London: Routledge.
- Davis, J. B. 2014. Pluralism and anti-pluralism in economics: The atomistic individual and religious fundamentalism, **Review of Political Economy**, 26: 495-502.
- Elder-Vass, D. 2010. **The causal power of social structures: Emergence, structure and agency**. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Fleetwood S. 2002. **Critical realism in economics: Development and debate**. London: Routledge.
- Friedman, M. 1953. **The methodology of positive economy, in essays in positive economics**: 3-43. University of Chicago Press.
- Lawson, T. 1997. **Economics and reality**. London: Routledge.
- Lawson, T. 2003. **Reorienting economics**, London: Routledge.
- Lawson, T. 2005. The (confused) state equilibrium analysis in modern economics: An explanation. **Journal of Post Keynesian Economics**, 27(3): 423-444.
- Lawson, T. 2009. The current economic crisis: Its nature and the course of academic economics, **Cambridge Journal of Economics**, 33: 759-77.
- Lawson, T. 2012. Ontology and the study of social reality: Emergence, organisation, community, power, social relations, corporations, artefacts and money, **Cambridge Journal of Economics**, 36: 345-85.
- Lawson, T. 2013. Emergence and morphogenesis: Causal reduction and downward causation? M. Archer (Der.), **Social morphogenesis**: 61-84. Springer, Dordrecht.
- Lawson, T. 2015a. A conception of social ontology, S. Pratten, (Der.), **Social ontology and modern economics**: 19-53. London: Routledge.
- Lawson, T. 2015b. Critical ethical naturalism: An orientation to ethics, S. Pratten, (Der.), **Social ontology and modern economics**: 359-387. London: Routledge.
- Latsis, J ve Repasis C. 2014. A model Intervenes: The many faces of moral hazard, **Cambridge Journal of Economics**, 38(4):743-760.
- Keynes, J. M. 1973. The collected writings of John Maynard Keynes, Vol: VIII. **A treatise on probability**, London: Royal Economic Society.
- Martins, N. O. 2007. Realism, universalism and capabilities, **Review of Social Economy**, 3: 253-78.

- Martins, N. O. 2013. **The Cambridge revival of political economy**. London and New York: Routledge.
- Martins, N. O. 2017. Critical ethical naturalism and the transformation of economics, **Cambridge Journal of Economics**, 41: 1323-1342.
- Marshall A, (1925). **Memorials of Alfred Marshall**. A.C. Pigou (Der.), London: Macmillan, 1925.
- Marx, K ve Engels, F. 1848, 2014. **The communist manifesto**. Penguin Books, London: UK.
- McCloskey, H.J. 1969. Meta ethics and normative ethics. The Hauge: Martinus Nijhoff. **Guilders**, 27(90): ix-252.
- Pratten S. 2004. Mathematical formalism in economics: Consequences and alternatives, **Economic Affairs**, 24(2): 37-42.
- Pratten, S. 2015. "The scope of ontological theorising". S. Pratten (Der.), **Social Ontology and Modern Economics**, Routledge, London, 68-94.
- Puntham, H. 2002. **The collapse of the fact/value dichotomy and other essays**. Cambridge and London: Harvard University Press.
- Sidgwick, H. 1874. **The methods of ethics**. London: Macmillan.
- Smith, A. 1759, 2002. **The theory of moral sentiments**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. 1995. **The Construction of Social Reality**. Penguin, London.
- Searle, J. R. 2002. **Consciousness and language**. Cambridge University Press: Cambridge, U.K.
- Searle, J.R. 2004. **Mind: A brief introduction**. Oxford University Press.
- Searle, J. R. 2010. **Making the social world**. Oxford University Press: Oxford, U.K.
- Sen, A. 1987. **On ethics and economics**. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. 1989. Development as capability expansion. **Journal of Development Planning**, 19: 41-58.

Bahar Araz, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki İktisat lisans eğitimini 1995 yılında tamamlamıştır. 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı'ndan mezun olmuştur. 2009 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Programı'ndan mezun olarak doktora eğitimini tamamlamıştır. İktisat tarihi, iktisadi düşünce tarihi, girişimcilik ve sosyal bilim felsefesi alanlarında araştırmalar yapmaktadır.

E-posta: btakaybaskent.edu.tr